Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 45, Nisan 2020, s. 232-247

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.42774>

Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
bnadircetin@firat.edu.tr

Öğr. Gör. Dr. İsmail BAYDİLİ

Fırat Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Radyo ve Televizyon
Programcılığı Programı
ibaydili@firat.edu.tr

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI ÖNCESİ TÜRK GAZETELERİNDEKİ KIBRIS KONULU KARİKATÜRLERİN POPÜLER JEOPOLİTİK BAĞLAMINDA ANALİZİ¹

Özet

İktidarlar söylemlerini meşrulaştırıp, yaygınlaşmasını sağlamak için çeşitli yöntemler kullanırlar. Bu yöntemlerden birisi de popüler kültürün bir araç olarak kullanılmasıdır. Kitle iletişim araçlarının toplumları etkileme ve yönlendirme gücünden yararlanan iktidarlar bu araçlardaki haber, köşe yazısı, ilan gibi alanlarda söylemlerini halka iletir ve haktan destek talep ederler. Fakat bu yöntemlerle yapılan aktarımlarla ikna etmek bazen zorluklar çıkarır. Oysa doğrudan mesaj iletmeyen öğeler ile aktarılan mesajlara karşı direnç daha düşük olur ve istemsiz de olsa o fikir bilinçaltına yerleşir. Bu yöntemlerden birisi de karikatür kullanmaktır. Karikatürler insanları güldüren, hoşça vakit geçirmesini sağlayan görsellerdir. Karikatür ile bireye aktarılan mesaj karikatürün görsel gücü altında ikinci planda kalsa da mesajın açık algıya ulaşmasını rahatlatır. Kıbrıs Barış Harekâtının hazırlık evresinde Türk gazeteleri de karikatürün görsel gücünden faydalanarak çeşitli

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN danışmanlığında tamamlanmış olan Doktora tezinin bir bölümünden türetilmiştir.

İktidar söylemlerinin halka ulaşmasında karikatürleri araç olarak kullanmıştır. Bu çalışma, Kıbrıs Barış Harekâtı öncesindeki beş günlük sürede seçili gazetelerde yayımlanan karikatürlerin eleştirel jeopolitik bakımdan analizini amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Gazete Analizi, Karikatür, Kıbrıs, Söylem, Popüler Jeopolitik.

ANALYSIS OF CYPRUS CARTOONS IN TURKISH NEWSPAPERS BEFORE THE CYPRUS PEACE MOVEMENT IN THE POPULAR GEOPOLITIC CONTEXT

Summary

Governments use various methods to legitimize and spread their discourses. One of these methods is the use of popular culture as a tool. The governments benefit from the power of mass media to influence and direct societies, they communicate their discourse to the public and demand support from the public using tools such as news, opinion column and advertisements. But persuasion through these methods sometimes present difficulties. However, resistance to messages transmitted by elements that do not transmit direct messages is lower, that idea settles involuntarily into the subconscious mind. Another method is the use of cartoons. Cartoons are visuals that make people laugh and enjoy themselves. Even though the message conveyed to the individual with the cartoon remains the secondary plan under the visual power of the cartoon, it makes it easier for the message to reach a clear perception. During the preparatory phase of the Cyprus Peace Operation, Turkish newspapers also used cartoons as tools to reach the public with various government discourses by making use of the visual power of cartoon. This study aims to analyze the critical geopolitical aspects of the cartoons published in selected newspapers during the five-day period prior to the Cyprus Peace Operation.

Keywords: Newspaper Analysis, Cartoon, Cyprus, Discourse, Popular Geopolitics.

GİRİŞ

Son yüz yıllık süreçte dünya ciddi bir değişim ve dönüşüme uğramıştır. Gelişen teknoloji yüz yıl önceki dünya ile günümüz dünyası arasında çok büyük farklılıkların oluşmasını sağlamış, dünün sorunları ve çözümleri; bugünün sorunları ve çözümleri ile karşılaştırılamayacak kadar farklılıklar arz etmiştir. Önceki dönemlerde sınır kavramı belirli bir coğrafyayı çevreleyen alan olarak ifade edilebilirken; günümüzde sınır kavramı, coğrafyadan ziyade algıları çevreleyen alana işaret etmektedir. İnsan zihni tıpkı bir coğrafi alan gibi sınırlarla çevrilidir. Fakat iletişim alanındaki gelişmeler insan zihnindeki bu sınırların çok genişlemesini sağlamıştır. İnsanlar kendileri ile alakası olmayan belki de hayatlarında hiçbir zaman görmeyecekleri, gitmeyecekleri yerlerdeki olayları takip edebilir, yorum yapabilir hatta uluslararası bir kamuoyu oluşumunu sağlayabilir bir konuma gelmiştir. Günümüz dünyasında artık haberdar olma bir lüks olmaktan çıkmış bir gereklilik halini almıştır. Bu durumun oluşumunun büyük bir bölümü internetin yaygınlaşması ile olsa da internetten önceki dönemlerde gelişen basın yayın anlayışı (matbaa, basın yayın, radyo ve Tv); günümüz algı dünyasının temellerini oluşturmuştur.

Bahsi geçen gelişmeler iktidar kavramını da etkilemiş ve iktidarların coğrafi bir alana hükmetme manasından sıyrılıp algılara hükmetme anlamına doğru kaymasını sağlamıştır. İktidarlar algıları kontrol edebilmek, kendi istek ve beklentilerini kamuoyuna benimsetebilmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemleri inceleyen eleştirel jeopolitiğin kapsamında olan alanlardan birisi de kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları ile iktidarlar söylemlerini kamuoyuna aktarmış, desteklenmesi için çabalarda bulunmuştur. Bu yöntemin uygulandığı alanları inceleyen popüler jeopolitiğin ilgi alanlarından birisi de karikatürlerdir. Karikatürler hem insanların duygularına hitap eden hem de algılarını düzenleyen veriler sunmaktadır.

Türkiye, 1974 yılında gerçekleştirdiği harekât ile ilgili algı oluşturma ya da algıları pekiştirme çalışmalarını birçok alanda gerçekleştirirken karikatürlerden de faydalanmıştır. Bu çalışmada, 20 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtının hemen öncesinde Milliyet, Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde Kıbrıs sorununa ilişkin yayımlanmış karikatürlerin analizi yapılmaktadır. Bu analiz ile Kıbrıs Barış Harekâtına geline süreçte yayımlanan bu karikatürlerin jeopolitik tasavvur oluşturma sürecine etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında 15 Temmuz 1974 ile 19 Temmuz 1974 arasındaki dönemde yayımlanan karikatürler analiz edilmiştir. Çünkü dönemin Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Makarios'a yapılan darbe (15 Temmuz 1974), Kıbrıs Barış Harekâtının düzenlenmesi kararının verilmesi ve kamuoyunun olası müdahaleye tam desteğinin oluşması açısından oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye, uluslararası arenada adaya müdahalesini jeopolitik olarak bu darbeye dayandırmış ve bu durum harekât sabahı Başbakan Ecevit'in basın açıklaması ile açığa çıkmıştır.

Jeopolitik Söylem Biçimleri

Eleştirel jeopolitik, ulus-devletlerin resmi (formal) ve pratik (practical) jeopolitiğine dikkat çekmektedir. Resmi jeopolitik, entelektüeller ve kurumlar tarafından yapılan teorilere ve çözümlere göndermede bulunurken; pratik jeopolitik, dış politika yapımı ile meşgul olan diğer aktörlere ve akıl, eylem ve görüşlerin jeopolitik fikirlerine gönderme yapmaktadır (Ó Tuathail, 2005: 68; Hughes, 2007: 979). Ayrıca eleştirel jeopolitik, popüler kültürel biçimler içerisinde dolaşan ve üretilen kodlar ve politik açıklama yollarını keşfetmektedir. Hem pratik hem de resmi jeopolitik çalışmaları analizlerin ardında yatmakta olan görsel uygulamalar ve sunumları sorgulamaktadır. Bu sebeple jeopolitik ile görsel kültür arasındaki ilişki; uluslararası ilişkiler, politik bilim, kültürel çalışmalar, medya çalışmaları ve eleştirel gazetecilik üzerine çalışan eleştirel teorisyenler tarafından önemli bir çalışma konusu yapılmıştır (Hughes, 2007: 979). Eleştirel jeopolitik teorisyenler, üç farklı jeopolitik söylem belirlemiştir. Bu söylemler çok geniş kategorilerde analiz yapma imkânı sunmaktadır. Bu söylemlerin ilk kategorisi, *formel jeopolitik* (formal geopolitics)'tir. Formel jeopolitik, akademisyenler ve politik düşünce kuruluşları tarafından üretilen söylemlerin analizine dayanmaktadır. Jeopolitik söylemin ikinci tipi *pratik jeopolitik* (practical geopolitics)'tir. Pratik jeopolitik ise politikacılar ve siyaset yapıcılar tarafından kullanılan jeopolitik söylemleri konu edinmektedir. Üçüncü söylem tipi ise, günlük yaşama daldırılmış olan vatandaşların gündelik jeopolitik söylemlerine gönderme yapan *popüler jeopolitik* (popular geopolitics)'tir. Demokratik toplumlarda *popüler rıza* dış politikanın yürütülmesi için bir dereceye kadar gereklidir (Dittmer, 2010: 15). Popüler jeopolitik ise, medya ve diğer popüler kültür biçim ve araçlarının yerel, bölgesel, küresel biçimde dünya çapında toplumlar ve insanların gündelik yaşamlarına etkilerini ele almaktadır (Dodds, 2007: 45-46).

Tablo 1: Jeopolitik Söylem Biçimleri

<i>Jeopolitik Tipleri</i>	<i>Tanım</i>
<i>Formel Jeopolitik</i>	Akademisyenler ve düşünce kuruluşları ile alakalı söylemler
<i>Pratik Jeopolitik</i>	Politika yapıcılar ile alakalı söylemler
<i>Popüler Jeopolitik</i>	Gündelik insanlar ile alakalı söylemler

Kaynak: (Dittmer, 2010: 13)

Popüler Jeopolitik Söylem

Eleştirel jeopolitik teorisyenler uluslararası politik sahnedeki jeopolitik görüntüler ve imajlara dikkat çekmektedir (Ö Tuathail, 2000: 391; Hughes, 2007: 991). Farklı görsel kültür biçimleri ve görsel uygulama şekilleri; jeo-güç direncinin ortaya konması ve geliştirmesi açısından ele alınmaktadır. Post-modern jeopolitik dünyada yeni görsel düzenler iş başındadır. Ö Tuathail (1998, 28; Hughes, 2007: 982), Postmodern dönemde “jeopolitiğin görselliğini” önemli derecede değiştiren iki temel yol olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan birincisi, bölge ve mekânın sunumu ile ilgilidir. Çağdaş dönemde haritalar gibi “kartografik görselleştirmeler” çoğunlukla coğrafi bilgi sistemi teknolojileri yoluyla telemetrik (telemetri, önemli bir mesafeden verinin yakalanması ve kaydedilmesidir) görselleştirmeler tarafından yerinden edilmiştir. İkinci dönüşüm ise jeopolitik oyunun tasarlanmasına ilişkindir. Jeopolitik, sahne unsurları, kurgu, aktörler ve görme açıları (muhtemelen yüksek bir mesafeden oyunu izleyicinin görüşü) içeren bir “tiyatro” olarak tasarlanırken; bu tasarlama yerini post-perspektivist olan simülasyonlar oyununa bırakmıştır.

Popüler kültür genellikle bizi sadece rahatlatmak için ya da kendimizi eğlendirmek için bağlandığımız şaşırtıcı hikayeler dizisi, imajlar ve şarkılardır. Ancak popüler kültür aynı zamanda jeopolitik eylem alanlarından biridir. JonStewart’ın Amerikan hükümeti için yaptığı *Mez-o-potamya* (mez-o-potamia) adlı günlük şovu, TreyParker’ın ve Matt Stone’un aldatıcı mesajlar içeren programları ya da Oskar ödül törenlerindeki kırmızı halı merasiminde *Özgür Tibet* propagandasının yapılması gibi lekelenmiş/damgalanmış örnekler (Dittmer, 2010: 1); popüler kültürün jeopolitik yönünü gösteren ve jeopolitik tasavvur oluşturma sürecine işaret eden popüler jeopolitik olay örnekleridir.

Jeopolitiğin eleştirel teorisyenlerinin çoğu jeopolitiği anlamak için bir anlam olarak popüler kültür metinlerine dönmüştür. Bu tip çalışmalar, liderlerin ve sıradan vatandaşların dünyayı anlamlandırdıkları sosyal ve kültürel bir süreçte jeopolitik algıyı ortaya çıkarma amacındadır (Hughes, 2007: 983). Popüler kültürün jeopolitiği, ister geri plandaki bir müzik aracılığı ile ister televizyondaki reklamlarla bizi kendi radarı altında yönetmektedir. Popüler kültür ilgisi daha çok şiddet unsurları içeren video oyunları ve haber medyası aracılığıyla yaratılmaya çalışılır. Ancak biz popüler kültürün sunduğu bilgileri daha az tartışmalı olarak düşünürüz. Örneğin; TobyKeith’in şarkılarında ve televizyonda yayımlanan Chevrolet marka otomobil reklamlarında ulusal bir duygu uyandırılmaya çalışılmaktadır. Popüler kültür daha çok hemen göze çarpmayan gizli kodlar içerisinde sunulur. Dittmer, bu örnekler dışında başka örneklerde vermektedir. 2008 yılında, New York şehrine saldıran bir canavarı anlatan

Cloverfield adlı film; 11 Eylül saldırılarını anlatan içerikler barındırmaktadır. Yine, *IndipendenceDay* (1996) ve *Top Gun* (1986) filmleri de benzer şekilde ulusal duyguları ajite etmek üzerine kurgulanmıştır (Dittmer, 2010: 1-2).

Geleneksel jeopolitik dünya politikasının coğrafi kavrayışı, kurgulanışı ve tahminlerini varsayma eğilimindedir. Popüler jeopolitik ise, insanlar ve toplumların tutarlı ve düzenli yollarla pozisyonlarını ve dünyalarını sunmaya nasıl teşebbüs ettiklerini keşfetmekte kullanılmaktadır. Anıtlar ve televizyon, müzik, film, dergiler ve çizgi filmler gibi medya kaynakları ile resmi mimari ve aktif bir şekilde belirli dünya politikası görünümüleri ve özel yerlerin yapısı bu teşebbüslerin gösterge alanlarıdır. Dünya politikasına (resmi jeopolitik) ilişkin ana akım realist ve liberal yaklaşımların aksine eleştirel yazarlar, politik dünya hakkındaki fikir ve temsillerin diplomatik döngü, dış politika kararları ve hükümetler arası konferansların dar sınırları dışında vurgulandığını ve yeniden üretildiğini tartışmaktadır (Dodds, 2000: 71).

Popüler jeopolitik politik coğrafyanın alt disiplini içerisinde yaygın olan eleştirel jeopolitik ile ilgili geniş literatürün önemli bir parçasıdır. Popüler jeopolitik, *bayağı milliyetçilik* (banal nationalism) gibi diğer akademik disiplinlerde ve 1990'larda coğrafi literatür içerisinde gittikçe yayılmaya başlamıştır. Dünya politikasının sunumları ve öyküleri (anlatı), anıtlar ve heykeller gibi biçimsel mimari ve sinemayı, gazeteleri, çizgi filmleri, çizgi romanları içerisine alan görsel bağlamlarda ve kurumsal çeşitlilik içerisinde tanımlanmış ve analiz edilmeye başlanmıştır. Çizgi film ve çizgi roman ile ilgili görsel ve retorik imgeler (görüntüler), küresel politika ve belirli bölgesel coğrafi anlamların nasıl harekete geçirildiğini fark etmeyi mümkün kılan analizleri ortaya çıkarmaktadır (Dittmer ve Dodds, 2008: 440-443). Bu araçların jeopolitik tasavvurların kurulması, üretilmesi ve yeniden şekillendirmesindeki öneminden hareketle; eleştirel jeopolitik yaklaşımın analiz çerçevesi daha çok bu medya araçlarından sunulan söylemler üzerine yoğunlaşmıştır.

Kuzey Amerika, Japonya ve Avrupa'da insanların çoğu dış ilişkiler hakkındaki bilgileri internet, televizyon ya da radyo gibi medya yoluyla öğrenmektedir. Muhtemelen televizyon yayınlarının kapsamının genişlemesinin bu bilgi alımında anahtar bir rolü bulunmaktadır. Son otuz yıl boyunca televizyon ve diğer iletişim teknolojileri dünya hakkındaki bilgileri toplamaya, yaymaya ve sunmaya önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bazı gözlemcilere göre bu teknolojiler uzak olayları ve mekânları imajlar ve hikayeler yoluyla kuzeydeki insanların oturma odalarına kadar taşıyabilmektedir. Bilginin alımı, iletişimi ve yayılması tarafsız bir süreç değildir (Dodds, 2000: 71). Dolayısıyla medya araçları yoluyla dünyanın farklı yerlerindeki tartışmalı olaylar insanlara istendiği veya insanların bilmesi istenildiği gibi sunulabilmektedir. Medyanın sınırsız gücünün kullanıldığı en temel durum, bilgilerin insanlığa sunumu noktasında ortaya çıkmaktadır.

Popüler jeopolitik görsel olarak gerçekleşen tüm biçimleri ile medya çalışmalarını içermektedir. Çünkü medya araçları (özellikle haber medyası) söylemlerin yayılmasının temel *aracılarıdır*. Formel veya pratik jeopolitik söylemler daha geniş bir şekilde yayılmak için medyaya ihtiyaç duymaktadır. Örneğin medya, kökleşmiş tartışmalar aracılığıyla *aşağıdan* formüle edilebilen jeopolitik söylemleri hatırlatmak için önemlidir. Bu söylemler daha geniş çapta bir izleyici kitlesi ile ve gerçekten popüler olan araçlarla yayılmalıdır. Popüler jeopolitiğin medya konusundaki odağı; haber medyası (gazeteler, TV haberciliği) ve çok daha önemli bir şekilde çizgi romanlar, çizgi filmler, karikatürler, televizyon şovları, romanlar, müzik ve internet gibi popüler kültüre ilişkindir. Dünyanın dolayımı jeopolitiktir. Çünkü jeopolitik,

insan etkileşimlerinin hangi yollarla ve hangi sırayla etkileneceği ve dünyanın çeşitli bölümlerindeki davranışlar ve ortaklaşmış değerlerin nasıl ortaya çıkarılacağını sağlamaktadır. Örneğin, Reagan dönemi boyunca komünizm karşıtı filmler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu popüler kültür ürünü araçlar ile popüler jeopolitik söylem olarak *kim* olunduğu, dünyadaki *konunun ne* olduğu aktarılmıştır (Dittmer, 2010: 15-16).

Şekil 1: Popüler Jeopolitik Söylemin Tasavvura dönüşüm süreci

Eleştirel jeopolitiğin gelişimi beraberinde popüler jeopolitiğin gelişimini doğurmuştur (Yanık, 2015: 157). Popüler jeopolitik popüler kültür ile birlikte değerlendirildiğinde anlaşılması daha kolay bir hal almaktadır. Dittmer, popüler kültürü insanların rahatlamasını sağlayan, eğlendiren veriler olarak tanımlamıştır (Dittmer, 2010: 1). Günümüzde insanlar popüler kültür araçları ile dinlenmekte, eğlenmekte ve bu kültürün oluşturduğu imajlarda gerçekliği aramaktadır. Bu nedenle eleştirel jeopolitik bu durumdan yola çıkarak popüler kültürü mercek altına almaktadır (Çetin, 2016: 41). Popüler jeopolitik bu bağlamda televizyon, dergi, gazete, roman, sinema vb. kitle iletişim araçlarında kendisini gösteren jeopolitik akıl yürütme (Şener, 2017:169) olarak tanımlanabilir.

Birinci Kıbrıs Barış Harekâtı Öncesi Türk Gazetelerindeki Kıbrıs Karikatürlerinin Eleştirel Jeopolitik Analizi

Kıbrıs meselesi Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Ada sakinleri (Adadaki Türk nüfus ile Rum nüfus) arasında uzunca bir süre mücadeleye sahne olmuş bir konudur. Kıbrıs; Adadaki durumu normalleştirme çabaları, devletlerin beklenti ve istekleri ile örtüşmediğinde çeşitli sıkıntıların oluştuğu, özellikle 1970'lere kadar Türk nüfusun ciddi zulümlere maruz kaldığı, 1970'lerden sonra ise Rumlar arasındaki iç çatışmaların sürekli huzurun kaçmasına neden olduğu bir adadır. Kıbrıs'ın jeopolitik ve stratejik önemi adanın kimin kontrolünde olacağı meselesini daha da önemli hale getirdiği için 1974 yılında adanın kontrolü ile ilgili ciddi girişimler olmuştur. 15 Temmuz 1974'de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Makarios'a yapılan darbe ve ardından 20 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye'nin adanın bozulan düzenini sağlamak için Garanti Anlaşmasındaki yetkilerini kullanarak adaya harekât düzenlemesi dönemin en önemli Kıbrıs gelişmeleridir.

Kıbrıs hem soydaşların olması hem Türkiye'ye çok yakın olması hem de stratejik önemi nedeni ile Türkiye'nin uzun yıllar gündeminde kalmış ve makul bir çözüm aradığı konuların başında gelmektedir. Kıbrıs meselesinin Türkiye'nin gündeminde olması beraberinde Türk basının da gündeminde olması durumunu ortaya çıkarmış ve Türk kamuoyu Kıbrıs ile ilgili meseleleri sürekli yakından takip etmiştir. Gazeteler belirli dönemlerde yayınladıkları haberler ile bu konuyu aktarsa da bazı dönemlerde farklı yöntemlerde kullanmıştır. Bu yöntemlerden birisi de karikatürlerdir.

Eleştirel jeopolitik açıdan karikatürler oldukça değerli verilerdir. Karikatürler, belli konuların bir tasavvur olarak oluşturulmasında ve tasavvurun güçlendirilmesinde önemli bir etkiye sahiptir (Greenberg, 2002:181). Politik karikatürler, güç ve direniş ilişkilerinin tartışıldığı önemli bir inceleme alanıdır. Sömürgecilik döneminden günümüze kadar politik bir duruş sergilemede karikatürler kullanılmıştır. Böylece karikatürler ile sosyal meseleler ve güç ilişkileri hakkında fikirler aktarılmıştır (Hammett, 2010:1-7). Karikatürlerde kahkaha, eğlence ve suça kadar pek çok duyguyu provoke edebilecek bir potansiyel vardır. Bunlar yapılırken eldeki sınırlı alan dikkatli bir şekilde kullanılmalıdır (Dodds, 2010:113-131).

İncelenen Türk gazeteleri de yayınladıkları karikatürlerde bu etkiyi zirveye çıkarma çabasına girmişlerdir. Öncelikle Türk gazetelerinin Kıbrıs ile ilgili yayınladıkları karikatürler ile ilgili ifade edilmesi gereken bazı tespitler söz konusudur. Buna göre, Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili yayınlanan karikatürlerin çok büyük bir bölümü yabancı basından alıntı şeklindedir. Böylece Türk toplumuna hem bir mesaj verilmekte hem de uluslararası arenada da görüşlerin benzer olduğu fikri aktarılmaktadır. 1974 yılında Harekatın öncesinde yayınlanan karikatürlerin neredeyse tamamı Makarios'a yapılan darbenin ardından yayınlanmıştır. Darbeye kadar konu çok derinlemesine ele alınmamış ama darbe ile birlikte gazeteler çok ciddi bir yoğunlukla Kıbrıs haberleri aktarmış ve beraberinde karikatürlere de yer vermişlerdir.

Karikatür1: 18.07.1974, Milliyet Gazetesi

Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde Türk kamuoyu ve Türk diplomasisinin temel söylemi, Kıbrıs'ta o dönemde ortaya çıkan kargaşa ve çatışmaların kaynağının Yunan yayılmacı emelleri olduğudur. Bu söylem, harekât öncesi dönemde bu bağlamda bir jeopolitik tasavvurun oluşmasına sebep olmuştur. Harekât öncesi dönemde ortaya konulan bu jeopolitik tasavvur, sıklıkla kitle iletişim araçları dolayısıyla yayılmaya ve üretilmeye çalışılmıştır. Özellikle 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ta Yunan subaylar eliyle gerçekleştirilen darbe sonrasında bu jeopolitik tasavvur, uluslararası arenada da kabul gören bir söyleme ve inanca dönüşmüştür. Bu durumun örneklerinden biri de TheGuardian gazetesinde yayımlanmış olan karikatürdür. Bu karikatür harekâttan iki gün önce Milliyet gazetesinde alıntılanmıştır. 18 Temmuz 1974 tarihinde Milliyet Gazetesinde yayınlanan karikatür, okuyucuya o tarihe kadar Kıbrıs'ta yaşanan olayların adeta bir özetini yazı kullanmadan aktarmıştır. Karikatürde Yunanistan'dan Kıbrıs'a doğru uzanmış bir askerin silahından çıkan ve havaya ateş eden bir başka asker çizilmiştir. Namludan çıkan askerin havaya ateş etmesi bir kaos oluşturma gayesini göstermektedir. Yunanistan adadaki EOKA faaliyetlerine destek vererek ENOSİS'i gerçekleştirmek için çeşitli eylemler organize etmektedir. Milliyet Gazetesi'nin Guardian'dan aktardığı bu karikatür, Yunanistan'ın oluşturduğu kaosu ifade etmektedir. Böylece bu karikatürle adada 15 Temmuz 1974 tarihinde yaşanan darbe olayının sorumluluğu Yunanistan'a yüklenmektedir. Bu karikatürdeki söylemler eleştirel jeopolitik bakımdan değerlendirildiğinde; harekât öncesi uluslararası ve ulusal kamuoyunda yaratılmak istenen yayılmacı ve kargaşa, çatışma ve karışıklıkların kaynağı olarak suçlanan Yunan tasavvurunun başarılı bir biçimde oluşturulduğu anlaşılmaktadır. 19 Temmuz 1974 tarihinde ise milliyet gazetesi üç karikatür daha yayınlamıştır. Yayınlanan bu karikatürlerden biri gazetenin ilk sayfasında yer almıştır.

Karikatür 2: 19.07.1974, Milliyet Gazetesi

Birinci sayfada yayınlanan karikatürde ilk bakışta askeri üniforma giymiş, gözlerinde güneş gözlüğü olan birisinin yeşil olan Kıbrıs'ı kırmızıya boyadığı görülmektedir. Fakat karikatüre dikkatli bakıldığında önemli detayların olduğu anlaşılmaktadır. Boya yapan üniformalı kişi, Yunanistan Cunta yönetiminin Cumhurbaşkanı Fedon Gizikis'tir. Gizikis'in üniformalı çizilmesinin sebebi askeri kökenli olması ve Yunanistan'da darbe ile başa geçmiş olmasıdır. Karikatürde, Adanın yeşil kısmında "Yeşil Ada" yazdığı görülmektedir. Kıbrıs tarih boyunca yeşil ada olarak anılmıştır. Ayrıca yeşil rengi insan psikolojisinde huzur ve dinginliğe işaret eden bir renktir. Bu bilgi renkle ilgili yapılan birçok çalışmada kanıtlanmıştır. Yeşilin bir önemli özelliği de İslamiyet'i temsil etmesidir. Gizikis, yeşil adayı kırmızıya boyamaktadır. Gizikis'in kullandığı boyanın kutusunda ise "Halis Yunan Kanı" yazmaktadır. Burada akla gelen ilk mesaj, Yunanistan'ın barış ve huzurun adası olan Kıbrıs'a şiddet ve kaos getirdiği, kana buladığıdır. Ayrıca yeşil rengin yok edilmesi ile adadaki Müslümanların da yok edileceği iması verilmektedir. Özetle adadaki tüm sıkıntıların ve darbenin sebebi olarak Yunanistan'ı gösteren bu karikatür görüntüsel göstergenin iyi bir örneğidir.

Eleştirel jeopolitik bakımdan değerlendirildiğinde bu karikatürde, Yunan kimliğine ilişkin oluşturulan tasavvura ek olarak Kıbrıs adasına ilişkin oluşturulmuş olan bir mekân tasavvurunun var olduğu anlaşılmaktadır. Yayılmacı Yunan tasavvuru olarak üretilen kimlik tasavvuruna ek olarak, adanın huzur ve barışının kaybolmaya başladığına ilişkin huzursuz ve çatışma ve kargaşanın hüküm sürmeye başladığı bir mekân tasvir edilmektedir. Bahsedilen mekân tasavvuru da benzer şekilde Türk tezleri ile paralellik arz etmekte ve harekât öncesi dönemde Türk müdahalesine bir temel oluşturma gayretinin izlerini taşımaktadır.

Karikatür 3: 19.07.1974, Milliyet Gazetesi

19 Temmuz'da hem Milliyet hem de Hürriyet Gazetesinde yayınlanan diğer karikatür ise biraz daha sembolik anlamlar taşımaktadır. Yunan mitolojisinin önemli figürlerinden olan Truva atının kullanıldığı bu karikatürde tarihe de bir gönderme vardır. Truva atı, Akhalılar'ın Truva kentini ele geçirmek için kullandıkları bir savaş hilesidir. Akhalılar dokuz yıl boyunca kuşattıkları kenti ele geçiremeyince büyük bir at inşa etmişler ve şehrin kapılarının önüne koyup geri çekilmişlerdir. Truvalılar giden düşmanı görünce atı içeri almış ve tehlikenin geçtiğini düşünerek rahatlamışlardır. Fakat Akhalılar inşa ettikleri atın içine asker yerleştirmiş ve gecenin karanlığından faydalanan bu askerler atın içinden çıkıp kapıları açarak Akhalılar'ın Truva kentini almasını sağlamıştır. Karikatür, bu savaşa gönderme yaparak Yunanistan'ın modern bir savaş hilesi yaptığını iddia etmektedir. Adaya iyi niyetle yerleştirilen Yunan askerleri (650 Yunanlı subay) Makarios'a karşı yapılan darbeyi organize etmiş ve Makarios'u yok edip adayı Yunanistan'a bağlamayı amaçlamıştır. Yunanlılar, Akhalılarla; Rumlar ise Truvalılarla sembolleştirilerek bir sübliminal mesaj iletilmiştir. Karikatürdeki en önemli nokta ise Truva atının ayakları altında kalan Makarios'tur (Karikatürde çizilen kişinin Makarios olduğunu siyah

cübbesi ve elindeki asasından anlamaktayız). Makarios, Truva hilesi ile alaşağı edilmiş ve bu hile de Yunanlılar tarafından yapılmıştır.

Türk tezlerine uygun biçimde iletilen tasavvurlardan bir diğeri de o dönemde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru Cumhurbaşkanı olan Makarios'a yönelik olarak Yunanistan tarafından gerçekleştirilen darbedir. Bu darbe, 15 Temmuz 1974'te adada bulunan Yunan askerleri eliyle ve Yunanistan'daki cunta hükümeti ile ters düşen Makarios'a karşı gerçekleştirilmiştir. Türkiye, bu olay karşısında Yunanistan'ın adaya müdahale ettiği tezini ileri sürmüş ve uluslararası kamuoyunda elde etmeyi umduğu desteğin dayanağını oluşturmuştur.

Karikatür 4: 19.07.1974, Milliyet Gazetesi

19 Temmuz 1974 tarihinde hem Hürriyet hem de Milliyet Gazetesinde yayınlanan bir diğer karikatürde de yine sembolik anlamlar vardır. Antik Yunan kalıntılara benzeyen bir yapıyı ayakta tutan sütunlardan birinin (Makarios) sökülmesi sonucu kalıntının çöküşü çizilmiştir. Yapıyı ayakta tutan sütunlar Makarios, Yunanistan ve Türkiye olarak çizilmiştir. Yunan sütununa sırtını dayayarak Makarios'u yerinden söken kişi Yunan Cunta Yönetimi Cumhurbaşkanı Gizikis'tir. Karikatürde çizilen yapı Kıbrıs'ı temsil etmektedir ve Gizikis'in bu eylemi sadece Makarios'u yerinden etmemiş beraberinde Kıbrıs Cumhuriyeti'ni de yıkmıştır. Karikatüre göre, Girikis, Kıbrıs'taki iç savaşın sebebidir. Türkiye'yi temsil eden sütun ise Yunanistan'ın üzerine doğru yıkılmaktadır. Karikatürdeki bu mesaj da oldukça önemlidir. Türkiye'nin Yunanistan'ı amacına ulaştırmayacağını sembolize etmektedir.

Bu karikatürde temel olarak Türkiye'nin adadaki iki toplumlu yapıya ilişkin kurmaya çalıştığı tasavvurun izleri vardır. Türkiye, harekât öncesi dönemde ve Kıbrıs'taki darbe sonrasında adada artık eskiye dönüşün mümkün olamayacağına ilişkin söylemler kurgulamıştır. Buna göre iki toplumlu yeni bir yapının kurulması gerekmektedir. Bu yeni yapıyı kuracak

olanlar ise Kıbrıs adası üzerinde garantör olan güçler olarak kabul edilmiştir. Karikatür, adeta harekâtın gerçekleşmesinin bir mecburiyete dönüşmesi söyleminin açık bir tezahürüdür.

Birinci Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde Türk gazetelerinde, Kıbrıs sorununa ilişkin yayınlanan karikatürlerin bir kısmı da uluslararası alanda adaya müdahil olan güçlerin varlığına ve adadaki huzursuzluktaki paylarını ortaya koymaya yöneliktir. Bu tür karikatürlerden biri de Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır.

Karikatür 5: 17.07.1974, Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesinin yayınladığı bu karikatürde çarmıha gerilmiş bir papazın altında bir CIA ajanı ve Girikis resmedilmiştir. Karikatür açık ve gizli birçok mesaj içermektedir. Çarmıha gerilen papaz Makarios'u temsil etmekte ve papazın üzerinde de "Bağımsız Kıbrıs Devleti" yazmaktadır. Aktarılan ilk mesaj çarmıhtaki Kıbrıs Devleti'nin öldüğüdür. Karikatüre göre Kıbrıs Devleti darbe eylemi ile yıkılmıştır. Karikatürde Kıbrıs Devleti yıkılmış ve Kıbrıs'ın kanı ile tüm Yunanlılar kurtulmuştur düşüncesi aktarılmaktadır. Fakat karikatürün alt tarafına baktığımızda ise CIA (ABD)'nin vaftiz tasının içinde Makarios'un (Kıbrıs'ın) kanını Yunan

Cumhurbaşkanı Girikis'e uzattığı, Girikis'in de bu tasta ellerini yıkadığı görülür. Karikatür, CIA ve Girikis'in Makarios'u birlikte çarpmışa geldiklerini, yani ikisinin de Makarios'un yok olmasından fayda beklediklerini anlatmaktadır. ABD'nin o dönem en büyük sorunu SSCB'dir. Soğuk Savaş olarak bilinen dönemde ABD ve SSCB çatışması birçok devlete sıçramış ve Dünya devletleri bir taraf seçmek zorunda kalmıştır. Makarios ise tercihini SSCB'den yana kullanmış, Rusya ve Çin (iki komünist rejim devleti) ile sıkı ilişkiler geliştirmiştir. ABD bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve SSCB'nin yayılmasını önlemek için çeşitli mücadelelerde bulunmuştur. Karikatür bu mücadeleye gönderme yaparak Makarios'un SSCB ile yakınlaşmasının bedelini koltuğunu kaybederek ödediği mesajını vermektedir. Girikis'in kan ile elini yıkaması ise, Kıbrıs'taki kaos ve iç savaşın sorumlusu olduğuna işaret etmektedir.

Karikatür 6: 19.07.1974, Cumhuriyet Gazetesi

19 Temmuz 1974 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan diğer karikatür ise şu ana kadar incelediğimiz karikatürlerden biraz daha farklı bir anlam taşımaktadır. Karikatürde Kıbrıs ile ilgili bir görsel paylaşımamış sadece karikatürün altında “ABD, Kıbrıs’ın işgalinden sonra

Bütün ülkelerin Adanın iç işlerine müdahaleden kaçınmalarını bildirdi” ifadesinde Kıbrıs’ın adı anılmıştır. Bu karikatür, Kıbrıs üzerinden bir ABD eleştirisidir. ABD’nin Kıbrıs’ta yaşanan olayların sorumlusu olduğunu anlatmaktadır. ABD, klasik kovboy figürü ile sembolleştirilmiştir. Kovboyun silahından duman çıkmaktadır. Bu ayrıntı ise silahın yeni ateşlendiğine işaret etmektedir. ABD’nin tüm dünyada kanlı olaylar gerçekleştirdiğine ilişkin inancı ise dünya küresi üzerindeki kafatasları temsil etmektedir. Kafataslarının üzerinde ABD emperyalizminin kana buladığı alanlar belirtilmiştir. Kıbrıs konusunda da ABD’nin her türlü faaliyetinin benzer bir emperyalist anlayışa dayandığı belirtilmiştir. Bu karikatür, eleştirel jeopolitik bakımdan Türkiye’nin Kıbrıs konusunda sorunu ancak kendi gayretleriyle çözebileceğine ilişkin resmi jeopolitik tasavvura işaret etmektedir.

19 Temmuz 1974 tarihli Hürriyet gazetesinde yayınlanan bir diğer karikatür ise uluslararası alanda ve emperyalist kaygıları ön planda tutan ve Kıbrıs sorunun bir diğer tarafına işaret eden bir anlamı içerisinde barındırmaktadır.

Karikatür 7: 19.07.1974, Hürriyet Gazetesi

Karikatür bir NATO eleştirisidir. Karikatüre göre iki NATO askeri (Türkiye ve Yunanistan) Kıbrıs’ı çekiştirmekte ve surat ifadelerinden anlaşıldığı üzere bu çekişme gerginlik içinde devam etmektedir. Arkalarında ellerini açıp yüzünde şaşırma ifadesi bulunan bir kadın (NATO), bu çekiştirmeye tepki göstermektedir. Karikatürün alt tarafında gözleri ve burnu görünen, şapkasından papaz (Makarios) olduğu anlaşılan birisi korkan gözlerle çekişmeyi izlemektedir. Anne figürü olarak çizilen kadının ayağındaki kovboy çizimleri, kadının ABD olduğunu göstermektedir. ABD’nin kadın olarak temsil edilmesi ise ABD’deki özgürlük anıtına bir göndermedir. NATO’nun bir iç kavgası olarak ifade edilen bu mücadelenin hem NATO’ya

zarar verdiği hem de NATO'nun ABD demek olduğunu ve ABD'nin ise Kıbrıs'a zarar verdiğini aktarmaktadır.

SONUÇ

İktidarların söylemlerini aktarmada kullandığı araçlardan birisi olan kitle iletişim araçları, sadece söylemlerin taşındığı bir mecra olmanın ötesinde jeopolitik tasavvurların da geliştirildiği ve aktarıldığı bir alandır. İktidarlar için önemli olan düşünce ve eylemler kamuoyuna rağmen gerçekleştirilemez. Özellikle demokratik seçimlerle gelen iktidarlar için kamuoyu desteği çok önemlidir. Bu nedenle iktidarlar birçok eyleminde kamuoyu desteği almak için çaba göstermektedir. Bu çabalardan birisi de popüler kültür öğelerinin içine yerleştirilmiş jeopolitik söylemlerin kitle iletişim araçları dolayımı ile sunulması ve bu yolla toplumun gizli bir ikna sürecine tabi tutulmasıdır.

Ó Tuathail, Agnew, Dalby ve diğerleri eleştirel jeopolitik yaklaşımı geliştirerek iktidarların söylemlerini kamuoyuna nasıl izah ettiklerini mercek altına almışlardır. Bu konu ile ilgili çalışma yapan düşünürlerin ulaştıkları sonuçlardan birisi de popüler kültür öğelerinin iktidarların söylemlerini taşıdıkları sonucudur. İktidarlar söylemler ile birer temsil oluştururlar, bu temsiller birer tasavvura dönüşür ve kamuoyu bu tasavvurlar etrafında algı dünyalarını şekillendirirler. Yani kamuoyunun algısını şekillendirmek için iktidarlar söylemler aracılığı ile tasavvurlar meydana getirirler. Bu yöntem günümüzde tüm iktidarların uyguladığı yöntemlerdendir. ABD'nin "Büyük Ortadoğu" tasavvuru, SSCB'ye yönelik "Demir Perde" tasavvuru, Türkiye'nin "Köprü veya Kavşak, Koridor" tasavvurları vd. hepsinde ortak amaç bir söylem etrafında temsil ve tasavvurlar oluşturmak ve bu tasavvurlarla kamuoyunu yönlendirmek ve iktidarların eylemlerini meşru göstermek çabasıdır.

Türkiye de Kıbrıs Barış Harekâtına hazırlık sürecinde harekâtı gerçekleştireceği düşüncesini kamuoyuna açıklamadan önce kitle iletişim araçları ile bu yöndeki söylemlerini aktarmıştır. Dönemin gazeteleri Kıbrıs ile ilgili sık sık haberler yayınlamış, köşe yazıları makaleler kaleme almış, önemli isimler konu ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bunlarla yetinilmeyip Kıbrıs konusu, harekâttan önce karikatürlerle de desteklenmiştir. Türkiye'nin neden Kıbrıs'a gitmesi gerektiği, Kıbrıs'ın jeopolitik ve stratejik önemi, Kıbrıs'taki insanlık dışı muamelelerin varlığı, eziyete uğrayan Türk toplumunun sıkıntıları, Yunanistan ve Rumların Kıbrıs'a ilişkin yayılmacı beklenti ve emelleri gibi konular dönemin kitle iletişim araçları ile aktarılmıştır. Bu aktarımlar birer tasavvur meydana getirmiş ve Türk kamuoyu oluşan bu tasavvur çerçevesinde Kıbrıs ile ilgili olarak devleti ile yan yana olmayı başarmıştır. Böylece iktidar, Kıbrıs konusunda amacına ulaşmış ve Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirirken hiçbir muhalif tepki oluşmamıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtına hazırlık aşamasında ve özellikle harekâttan önceki birkaç günlük zaman diliminde karikatürler ile benzer bir jeopolitik tasavvur oluşturma süreci yaşanmıştır. Yayımlanan karikatürlerde dikkat çekici jeopolitik söylemler bulunmaktadır. Bu söylemlerin tamamı Türk hükümetinin süreç boyunca oluşturmaya uğraştığı temsil ve tasavvurların izlerini taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Çetin, B. N. (2016), "Küresel Şirketlerin Jeopolitik Etkisi", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19 (1), ss.34-73.
- Dittmer, J. (2010) *Popular Culture, Geopolitics, and Identity*, Rowman&LittelfieldPublishers, Maryland.
- Dittmer, J. ve DODDS, K. (2008) "Popular GeopoliticsPastandFuture: Fandom, IdentitiesandAudience", *Geopolitics*, 13:3, ss. 437-457.
- Dodds, K. (2010), "Popular Geopolitics and Cartoons: Representing Power Relations, repetition and Resistance", *Critical African Studies*, 2: 4, ss.113-131
- Dodds, K (2007) *Geopolitics*, Oxford UniversityPress, New York NY.
- Dodds, K. (2000) *Geopolitics in a Changing World*, PearsonEducation Limited.
- Greenberg, J. (2002). Framing and Temporality in Political Cartoons: A Critical Analysis of Visual News Discourse. *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*, 39(2), ss.181-198.
- Hammett, D. (2010). Political cartoons, post-colonialism and critical African studies. *Critical African Studies*, 2(4), ss.1-26.
- Hughes, R. (2007) "Through theLookingBlast: Geopoliticsand Visual Culture", *GeographyCompass*, 1/5, ss. 976-994.
- Ó Tuathail, G. (1998) Postmodern Geopolitics, In: (Eds. Ó Tuathail, G. andDalby, S.), *RethinkingGeopolitics*, Routledge, London, ss. 16-38.
- Ó Tuathail, G. (2000) Dis/Placingthe Geopolitics Which Cannot not Want, *PoliticalGeography*, 19 (3), ss. 385-396.
- Ó Tuathail, G. (2005) Geopolitics, In: (Eds. Atkinson, D. et all), *Cultural Geography: A Critical Dictionary of KeyConcepts*, I.B. Tauris, London, ss: 65-71.
- Şener, B. (2017), *Jeopolitik Uluslararası İlişkilerde İnsan, Devlet, Coğrafya ve Zaman Etkileşimi Üzerine Bir Giriş*, Barış Kitap, Ankara.
- Yanık, L. K. (2015), "Türkiye'ye Popüler Jeopolitikle Bakmak: Çarpışan Mekanlar, Değişen Simgeler, Çatışan Kimlikler", *Türkiye Dünyanın Neresinde*, (Edt: Yeşiltaş M. Durgun S. Bilgin P.), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.155-178.